

Van Maatregelgestuurd naar Kringloopgedreven

Deltaplan Agrarisch Waterbeheer Delfland

December 2018

1. Inleiding & context

Het water in het Delflandse gebied moet schoner. Dit blijkt uit de continu uitgevoerde waterkwaliteitsmetingen. Ook de meest recente meetgegevens voor de chemische waterkwaliteit over 2017 laten zien dat de stikstof- en fosfaatgehalten in het oppervlaktewater nog te veraf liggen van de niveaus die (naar de huidige inzichten) nodig zijn voor het bereiken van een ecologisch omslagpunt. Daarbij geldt dat de waterkwaliteit in de KRW-waterlichamen onder invloed staat van de kwaliteit in de aanvoerende (polder)watergangen, die op hun beurt weer wordt bepaald door de belasting van het oppervlaktewater vanuit de aanliggende gebieden. Het grondgebruik van het afwateringsgebied bestaat uit voornamelijk uit melkveehouderij en glastuinbouw. Naast de waterbodem zijn dit de belangrijkste bronnen voor stikstof en fosfaat.

Voor het halen van KRW-doelen is Delfland dus afhankelijk van externe partijen. Om de nutriëntemissies terug te dringen zijn maatregelen bij de bron nodig. Doelen hierbij voor de land- en tuinbouw zijn opgenomen in het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer (DAW), een initiatief van LTO Nederland. Het DAW kiest als insteek om samen met waterschappen op zoek te gaan naar maatregelen die een bijdrage leveren aan zowel het verbeteren van de waterkwaliteit als aan de bedrijfsvoering van de agrariërs. De ambitie is dat op deze manier in 2021 80 % van de resterende waterkwaliteitsproblemen is opgelost en in 2027 100 %. De achterliggende gedachte van LTO Nederland is dat door een effectief DAW er uiteindelijk minder (aanvullende) wet- en regelgeving nodig is op het gebied van mestbeleid (omdat de doelen van de KRW via het vrijwillige spoor kunnen worden gehaald).

In het beheergebied van Delfland zijn ca. 70 veehouders gevestigd, en nog een groeiend aantal maneges. Er zijn meerjarige metingen voor de oppervlaktewaterkwaliteit beschikbaar voor 5 polders. Daarnaast is er een groot netwerk aan tijdelijke projectmatige meetpunten. Uit de meetgegevens komt naar voren dat het gehalte nutriënten in het landelijk gebied (nog) te hoog is. De mate waarin de grondgebonden ondernemers met hun bedrijfsactiviteiten hieraan bijdragen, is niet exact bekend. Via deels modelmatige bronanalyses krijgen we stap voor stap meer inzicht in welke bronnen in welke mate de chemische waterkwaliteit bepalen. Desalniettemin zet Delfland in op het DAW om een verbetering in de waterkwaliteit via agrarisch ondernemers in deze gebieden te bereiken. In de volgende paragraaf zijn de verschillende sporen uitgezet.

2. DAW Delfland: Op weg naar een nieuwe aanpak

2.1 Huidige praktijk

Het DAW richt zich met haar activiteiten op het bewust worden bij agrariërs van belang waterkwaliteit voor de eigen bedrijfsvoering en maatschappelijke waardering. Zij doet dit door het stimuleren en faciliteren van het nemen van waterkwaliteit verbeterende maatregelen. In het DAW-jaarverslag 2017 worden de maatregelen, tevens beschreven in de z.g. BOOT-lijst, beschreven en praktijkvoorbeelden uitgelicht.

Binnen Delfland sluiten we bij deze activiteiten aan en wordt samen met de boerengemeenschap gezocht naar de meest optimale en praktisch uitvoerbare maatregelen. Daarnaast wordt het landelijk gangbare primaire DAW-proces via 'onderzoek' en 'instrumenten' verder gevoed en aanvullend ondersteund. Onderzoek en de inzet van instrumenten vallen formeel buiten het DAW-kader, echter voor een effectieve uitvoering, monitoring en evaluatie kan het DAW Delfland niet zonder.

Primaire DAW-activiteiten Delfland

Maatregelen

1. Verminderen Erfafspoeling
2. Ecologisch slootschonen/ baggeren
3. Faciliteren studiegroepen Kringlooplandbouw

Ondersteunende DAW-activiteiten

Onderzoek

4. (Extra) Meten en regionale bronanalyses

Systemische DAW-activiteiten –

Instrumenten

5. Handhaving (wettelijke taak)

Ad 1 Erfafspoeling bij veehouderijbedrijven zorgt voor verontreiniging voor oppervlaktewater. Dit komt omdat hemelwater op het (verharde) erf in contact komt met andere stoffen. Bijvoorbeeld: voer(resten), mest(resten), perssappen en percolaat. Vervolgens spoelt dit af richting de sloot. Samen met de gemeente Midden-Delfland stelt Delfland subsidie beschikbaar voor het treffen van maatregelen erfafspoeling te verminderen. De regeling zoals deze in 2015-2016 is uitgevoerd is op verzoek van de betrokken gebiedsorganisaties en de uitkomsten van de evaluatie in 2018 vernieuwd. Tot 2019 kunnen agrariërs als zij voldoen aan de gestelde voorwaarden, subsidie aanvragen voor erfafspoeling verminderende maatregelen.

Ad 2 In het kader van het ANIB werkt Delfland samen met het Agrarisch Collectief Midden-Delfland. Twee ANIB pakketten worden toegepast: Inzet van de baggerpomp en ecologisch slootschonen. De bijdrage van Delfland loopt via de Provincie Zuid-Holland en is een POP-cofinanciering.

Baggeren met de baggerpomp

Door nutriëntrijk bagger/slib uit de sloot te verwijderen wordt de kans op de kans op het optreden van eutrofiëring verkleind en de waterbergingscapaciteit van de sloot vergroot. Door deze nutriëntrijke bagger niet op de slootkant direct naast de sloot maar met een baggerpomp verder op het perceel te verspreiden wordt de kans op afspoeling van nutriëntrijke waterstromen naar de sloot sterk verkleind. Het gevolg is dat de mineralen stikstof en fosfor niet meer in de sloot terechtkomen, maar ten goede kunnen komen van het gewas. De mineralenkringlopen worden op deze manier verder gesloten. Er loopt nu een klein initiatief waarvan nu wordt uitgezocht of deze kan worden opgeschaald.

Ecologisch Slootschonen

Met ecologisch slootschonen worden de planten zo veel mogelijk afgemaaid en minimaal 1 á 2 meter uit de slootkant op het land gezet. Hierdoor verschrallen de oeverzones en stromen de voedingstoffen niet terug in het water. Dit spaart de slootkanten en de wortels van oeverplanten, die het jaar na de schoning weer kunnen uitgroeien. Hierdoor worden de kanten steviger en kalven minder af. Het tijdstip van schonen wordt afgestemd op de minst kwetsbare periode voor bijvoorbeeld vissen en amfibieën. Deze maatregel blijkt minder goed toepasbaar in het agrarisch gebied Delfland. Wel blijken er kansen in natuurgebieden

Ad 3 Studiegroepen Kringlooplandbouw (als maatregel) worden door de gemeente Midden-Delfland samen met de lokale Lto-afdeling geïnitieerd en gecoördineerd. Lto-afdeling Delflandsgroen is actief betrokken en met Lto-afdeling ZuidHollandMidden is overleg. In de thematisch vormgegeven studiegroepen worden de ondernemers op praktische wijze bewust gemaakt van de verschillende kringlopen op hun bedrijf, de verschillende onderlinge relaties en de betekenis voor bedrijf, omgeving, dierwelzijn en maatschappij. De studiegroepen zijn in 2010 gestart. Het aantal deelnemers is in die 10 jaar iets toegenomen. In totaal neemt ongeveer de helft van de agrariërs aan deze studiegroepen deel. De uitdaging is om alle ondernemers in het werkgebied van Delfland aan te laten sluiten bij de kringlooplandbouw, een uitdaging die ook door het ministerie van LNV (zie verder) is opgepakt in haar visie. Bij de opstart van de studiegroepen heeft Delfland een deel van de kosten (subsidie) voor haar rekening genomen.

Ad 4 Binnen het vaste MSNLO (Nutriënt Monitoring Network for Agriculture-Specific Surface Water) netwerk worden in de grasvelden (het lokale water) op een aantal punten (5) structureel metingen uitgevoerd. Daarnaast worden op projectbasis waterkwaliteitsmetingen uitgevoerd. Alle metingen worden zowel structureel als op projectbasis verwerkt en gerapporteerd. Eind 2018 zijn de meest recente regionale bronanalyses uitgevoerd. Deze worden naast beleidsvorming ook gebruikt voor vormgeven gebiedsproces SGBP3 en DAW-impuls. In 2018 zijn met een aantal melkveehouders studiegroep kringlooplandbouw thema waterkwaliteit metingen waterkwaliteit uitgevoerd. Naast vergroten waterbewustwording levert het 'samen meten' mogelijk ook extra inzicht in P en N hoeveelheden in lokaal water (= agrarisch water zijnde geen KRW-waterlichamen) op.

Door het ontbreken van goede mobiele meetsystemen en door de nog geringe intrinsieke betrokkenheid van de melkveehouders en wegvallen vrijwillige ondersteuning door stagiaires wordt nu samenwerking met Waterlab nu onderzocht. Doel is meer meetpunten (chemisch en ecologisch)

in het lokale water creëren waardoor inzicht gekregen wordt in directe effecten van agrarische bedrijfsvoering.

Via het samenbrengen van beschikbare (lokale, regionale en landelijke) data maakt Delfland **regionale bronanalyses**. Deze geven verder inzicht in de mate waarin welke bron bijdraagt aan de gehalten P en N. Op basis van uitkomsten bronanalyses (= fotomoment) zal een indicatie gegeven worden over impact agrarische bedrijfsvoering op de waterkwaliteit (t.o.v. andere bronnen). De uitkomsten worden gedeeld en aan de praktijk getoetst om vervolgens nut en noodzaak van de verschillende waterkwaliteit verbeterende maatregelen met en door agrariërs in ons werkgebied te bespreken.

Onderlinge relatie maatregelen en onderzoek

Belangrijke checks zijn de Waterkwaliteitsrapportage en de bronanalyse. Uit de WKR2017 blijkt dat in de graslandpolders de fosfaatgehalten relatief (t.o.v. andere gebieden) en absoluut (t.o.v. de norm) hoog liggen. In deze gebieden is dus nog wel wat te doen. De bronanalyse moet uitwijzen in welke mate de veehouderij bijdraagt aan de belasting (actueel en historisch). De resultaten van deze analyse worden rond de zomer verwacht. Op basis hiervan is een nadere beoordeling mogelijk of de waterkwaliteitsproblemen oplosbaar zijn vanuit het DAW of dat er niet-beïnvloedbare (natuurlijke) bronnen zijn om rekening mee te houden. Deze informatie is eveneens relevant in het kader van de vernieuwde discussie over doelaanpassing in het kader van SGBP3.

Ad 5 Handhaving (wettelijke taak). Het Activiteitenbesluit kent voorschriften voor ongeveer honderd activiteiten. Deze worden door Delfland samen met de omgevingsdienst Haaglanden steekproefsgewijs gecontroleerd. Uitkomsten worden per kwartaal gerapporteerd. De handhavers gaan ook – steeds meer - het gesprek met de agrariërs aan. Meedenken en bv de regeling vermindering erfafspoeling onder de aandacht brengen.

- Er worden tussen de 60 en 90 agrarische bedrijven en agrarisch gerelateerde bedrijven in ons buitengebied per jaar bezocht. De resultaten worden o.a. aan programma coördinator chemie gerapporteerd.

Uit eerste kwartaalrapportage handhaving 2018

Project “Erfscan”

In het eerste kwartaal van 2018 is voornamelijk aandacht geweest voor het opstellen van een lijst van bedrijven die in 2018 voor het project bezocht gaan worden. De omgevingsdienst haaglanden (ODH) heeft voor 2018 ook een bedrijvenlijst opgesteld. Deze twee lijsten zijn naast elkaar gelegd. In totaal zullen in 2018, 84 locaties worden bezocht voor het project erfscan waarvan 18 locaties gezamenlijk met de ODH.

Naast de reguliere controles zullen locaties tijdens en na regenval worden bezocht om te kijken of het erf dan schoon is en/of er maatregelen zijn genomen ter voorkoming van erfafspoeling. Deze controles zullen te allen tijde onaangekondigd plaatsvinden.

Het sturen op maatregelen is meetbaar en praktisch uitvoerbaar. Het effect van de maatregel op de waterkwaliteit is echter niet met zekerheid te zeggen. Het PBL is momenteel aan het onderzoeken hoe er per maatregel meer inzicht gegeven kan worden op het effect van de maatregel op de waterkwaliteit. Naast het onbekende effect op waterkwaliteit zet het sturen op maatregelen het ondernemerschap, eigen verantwoordelijkheid en ruimte voor toepassen eigen gebiedskennis en – kunde van de agrariër voor een deel buitenspel. Hoe de komende jaren de stap te zetten van maatregel gestuurd naar ondernemers geïnitieerd? Het ministerie van LNV geeft ons hiervoor in haar onlangs gepresenteerde visie een belangrijk handvat en grote impuls.

2.2 Nieuwe praktijk: Van Maatregel gestuurd naar Kringloopgedreven

Op 8 september 2018 heeft ministerie van LNV haar visie “Waardevol en verbonden, Nederland als koploper in kringlooplandbouw” gelanceerd. Het sluiten van kringlopen staat in deze visie centraal. Gesteld wordt dat in 2030 er sprake moet zijn van mineralenkringlopen die maximaal gesloten zijn. Het initiatief en verantwoordelijkheid ligt bij de sector. De visie wordt breed gedragen door zowel de agrarische sector als maatschappelijke organisaties en ketenpartijen. Ook Delfland is enthousiast en wil actief inhaken mede omdat het agrariërs de vrijheid geeft om zelf invulling te geven aan de benodigde maatregelen om de emissies naar het oppervlaktewater (nagenoeg) te beëindigen. Delfland kan en wil daarbij ondersteunen vanuit haar expertise op het gebied van waterkwaliteit.

Uit de visie van het Ministerie van LNV – september 2018

Kringlooplandbouw: De veehouderij levert in de kringloopbenadering een belangrijke bijdrage aan efficiënt grondstoffengebruik. De inzet van het kabinet voor de periode tot 2030 is de nutriëntenkringlopen in het veevoeding te verkleinen en op het laagst mogelijke niveau te sluiten. Daarnaast streeft het kabinet, ook in de veehouderij, naar het zo veel mogelijk voorkomen van verliezen van voedsel, reststromen, koolstof, energie en water. In de genoemde periode vindt een omslag plaats waardoor veehouders steeds meer voer gebruiken dat zij zelf hebben geteeld of hebben aangekocht van bij voorkeur lokale of regionale producenten. Ook benutten zij in het veevoer steeds meer rest- en bijproducten uit de humane voedingsindustrie.

De omslag naar kringlooplandbouw en verduurzaming zal veel van het aanpassingsvermogen van deze sector vergen, maar er is op een aantal plaatsen ook al ervaring mee opgedaan. ***Bij verdere verduurzaming van de veehouderij past ook de overgang naar integraal duurzame en emissiearme stal- en houderijsystemen.*** Deze verbeteren het leefklimaat voor mens en dier en verlagen of voorkomen de emissies van broeikasgassen, ammoniak, geur en fijnstof. Voor de melkveehouderij blijft de koe in de wei het uitgangspunt: weidegang wordt maatschappelijk gewaardeerd, onder andere uit oogpunt van dierenwelzijn en landschap.

Aansluiten bij de visie van LNV betekent dat we de komende jaren samen met de agrariërs, gebieds- en ketenpartijen actief op zoek gaan naar welke rol ieder zal hebben en innemen. De agrariër verantwoordelijk voor het (aantoonbaar) optimaal sluiten van de mineralenkringloop op zijn bedrijf en zorgen voor een goede waterecologie, de gebieds- en ketenpartijen en in hun rol als sparringpartner, motivator en stimulans over te gaan tot actie.

Delfland gaat met genoemde partijen op hun verzoek (vraaggestuurd) in overleg en kan zo de agrariër ondersteunen bij het realiseren een gesloten mineralenkringloop en een bijdrage leveren het creëren van benodigde instrumentarium om te kunnen uitwisselen: een gevalideerde kringloopwijzer en biodiversiteitsmeter waarmee de agrariër kan laten zien hoe hij/zij de nutriënten kringloop en de ecologische vitaliteit op het bedrijf naar Delfland, ketenpartijen en maatschappij kan tonen.

De komende jaren zien de activiteiten er zo uit.

Primaire DAW-activiteiten Delfland

Maatregelen

1. Verminderen Erfafspoeling (t/m 2019)
2. Ecologisch slootschonen/ baggeren (tot einde ANIB contract)

Ondersteunende DAW-activiteiten

Onderzoek

3. (Extra) Meten en regionale bronanalyses

Systemische DAW-activiteiten –

Instrumenten

4. Handhaving (wettelijke taak)
5. Kringloopgedreven – vraaggestuurd de agrariër ondersteunen en meehelpen valideren kringloopwijzer en biodiversiteitsmeter

Ad. 6 Kringloopgedreven – Vraaggestuurd en Kringloopwijzer en Biodiversiteitsmeter als instrumenten

Delfland sluit aan bij de vragen die de agrariërs hebben over hoe waterkwaliteit te verbeteren. De kennis en mogelijkheden Delfland is aanvullend op de kennis en kunde van de agrariërs.

De visie stelt dat in 2030 er sprake moet zijn van mineralenkringlopen die maximaal gesloten zijn. De analogie met emissieloze kas kan getrokken worden. Voor het DAW biedt deze visie dus belangrijke handvatten en ook een steun in de rug voor het halen van de waterkwaliteitsnormen voor zover door agrarische bedrijfsvoering beïnvloedbaar. Van belang is dat betrokken en belanghebbende partijen aan elkaar kunnen laten zien hoe ver we zijn in het proces van het sluiten van de kringlopen.

Kringloopwijzer: brengt voor een specifiek bedrijf de mineralenkringlopen in beeld. Uit de kringlopen volgen dan weer kringloopscores als excreties van stikstof en fosfaat, overschotten van stikstof en fosfaat, mineralenbenutting en ammoniakemissie.

Onderzocht wordt hoe samen met het CLM, Louis Bolk Instituut, Boerenverstand en de UvW de kringloopwijzer gevalideerd kan worden. Agrariërs kunnen met het tonen van een gevalideerde kringloopwijzer van hun bedrijf tot grote hoogte de mate van hun bijdrage aan af- en uitspoeling P en N 'aantonen'. De biodiversiteitsmeter vult de kringloopwijzer aan. Beide zijn – voor waterkwaliteit – onlosmakelijk aan elkaar verbonden.

Delfland ondersteunt in deze zoektocht en kan mede door het agenderen van deze uitwerkrichting actief bij aan deze ontwikkeling. Ketenpartijen, maatschappelijke organisaties en ook andere waterschappen zijn in deze fase belangrijke partners die de sector kunnen motiveren en stimuleren de overgang naar kringlooplandbouw te maken. We zijn allemaal belanghebbend.

Kortom, nieuw is:

- Aansluiten op de visie van LNV, waarbij en gesloten mineralenbalans een belangrijk doel is;
- Anticiperen op de omgevingswet, waarbij de gebruiker centraal staat;
- Vraaggestuurd werken, waarbij Delfland agrariërs faciliteert met kennis over waterkwaliteit;
- Afbouw van subsidies op DAW-maatregelen;
- Uitgaan van de vakkennis van de agrariërs.

3. Tijdljn Monitoring & evaluatie – van Maatregel gestuurd naar Kringloop gedreven

Het is hard nodig om op korte termijn praktische indicatoren te hebben om de voortgang van het DAW af te leiden. Anderzijds is het goed/noodzakelijk om de Visie van het ministerie van LNV volop te benutten in het SMART maken van het DAW. De vertaling van deze Visie zal mogelijk nog wel even duren. Daarom wordt geadviseerd om de SMART-doelstelling (indicatoren) voor DAW Delfland in twee hoofdfasen in te voeren:

Fase 1 (tot 2020): Maatregelgestuurd

Monitoren op onderstaande drie indicatoren:

- 1 aantal agrariërs dat maatregelen neemt
- 2 aantal genomen maatregelen in een gebied gekwantificeerd in hectares, kilometers, stuks etc.
- 3 monitoring waterkwaliteit.

NB Bij 1 en 2 geldt: *geen maatregel nemen wil niet zeggen dat de agrariër ‘niet meedoet’ het kan zijn dat hij/zij maatregelen neemt die niet zichtbaar zijn of dat de bedrijfsvoering (bv bij positieve uitkomst erfscan) op onderdelen geen maatregelen nodig heeft*

Enkele Resultaten DAW Delfland – primaire activiteiten

- Eerste subsidieregeling ‘verminderen erfafspoeling’ 2015-2017

58 x potentiële deelnemers (grondgebonden veehouders) scan en regeling
54 x erfscans uitgevoerd
16 x deelnemers subsidieregeling

Totaal publiek & privaat geïnvesteerd:	EURO 408.000,-
Totaal geïnvesteerd privaat door ondernemers	EURO 290.000,-
Totaal publiek geïnvesteerd - toegekende subsidie	EURO 118.000,-
Gemeente Midden-Delfland	EURO 68.000,-
Hoogheemraadschap van Delfland	EURO 50.000,-
Investerings per bedrijf variërend van	EURO 600,- tot 39.600,-

- Deelname studiegroepen kringlooplandbouw vanaf 2010

Vanaf 2010 nemen gemiddeld 34 melkveehouders deel aan studiegroepen Kringlooplandbouw.

Delfland heeft in 2012 EURO 30.000,- bijgedragen. Nu faciliteert Delfland door leveren data en andere input op verzoek. Overleg om de samenwerking via de studiegroepen kringlooplandbouw opnieuw te intensiveren zijn eind 2018 opgestart

- Ecologisch slootschonen en inzet baggerpomp.

Sinds 2016 doen 8 agrariërs mee. De bijdrage Delfland (EURO 2500) betreft de 50% cofinanciering POP/ ANIB. Daar zowel het ecologisch slootschonen als inzet baggerpomp binnen de kaders ANIB praktisch niet uitvoerbaar is faciliteert Delfland het agrarisch collectief en LTO Delflands groen bij het zoeken naar alternatieven.

Fase 1a: (parallel aan fase 1 tot 2020)

op weg van maatregel naar kringloop

Indicatoren af te leiden die gebaseerd zijn op het principe van kringlooplandbouw (onder andere gebaseerd op de Visie Landbouw, Natuur en Voedsel). Het doel daarbij is: kringlooplandbouw wordt door de sector en ketenpartijen als wenkend perspectief omarmt.

Toewerken naar een gevalideerde kringloopwijzer en biodiversiteitsmeter. Met de kringloopwijzer kan de ondernemer laten zien in hoeverre de nutriëntenkringloop op zijn bedrijf gesloten is. In 2020 is (hopen we) een gecertificeerde kringloopwijzer en biodiversiteitsmeter beschikbaar en operationeel te hebben.

Fase 2: Na 2020 tot 2025

Monitoren op aantal ondernemers dat kringloopwijzer invult en de mate van het sluiten de mineralenkringloop wordt gerealiseerd –

Via het meten van de waterkwaliteit zal de relatie tussen aantal boeren met gesloten mineralenkringloop en de waterkwaliteit inzichtelijk worden.

Fase 2a: 2025 – 2030

Monitoren aantal boeren met optimaal gesloten mineralenkringloop op bedrijfsniveau

Via het meten van de waterkwaliteit zal de relatie tussen aantal boeren met gesloten mineralenkringloop en de waterkwaliteit inzichtelijk worden.

4. Werkprogramma 2018 en verder - doorkijk op hoofdlijnen.

Wat gaan we doen in 2018 en verder?

- a. Uitvoering programma DAW (maatregelen, onderzoek en instrumenten)

2018 en verder Van Maatregelgestuurd naar Kringloopgedreven	
1. Erfafspoeling • Maatregel	• Uitvoering regeling; deelname stimuleren • Monitoren deelnemende bedrijven • Kansen opschalen Oostland onderzoeken en uitvoeren
2. Ecologisch slootschonen/ baggeren • Maatregel	• Voortzetten lopende initiatieven • Monitoren uitvoering en resultaten • Onderzoek nut ben noodzaak opschalen baggeren met de baggerpomp. Initiëren experiment i.s.m. Agrarisch Collectief. • Opschalen i.s.m. gemeenten Oostland onderzoeken en vastleggen

3. (Extra) meten en bronanalyse • Onderzoek	• Regionale bronanalyses maken en analyseren op bijdrage en handelingsperspectief agrariërs. Samenwerken landelijk en afstemmen • Bijdrage leveren aan studiegroepen kringlooplandbouw waterkwaliteit. Eerste resultaten proces en data beschikbaar. Aanvullen/uitbreiden Waterlab met studenten chemie en ecologie extra meetpunten in gras bemonsteren en verwerken (traject samen meten) • Afstemmen van activiteiten, planning en werkzaamheden met team SGBP3 • Toetsen uitkomsten regionale bronanalyse aan praktijkervaringen: Joint fact finding. • Benutten MNSLO-meetnetwerk als indicator waterkwaliteit.
4. Handhaving • Instrument	• Blijven handhaven wettelijk vastgelegde afspraken. De bevindingen worden gerapporteerd in kwartaalrapportage. • Verdere aandacht voor 'coachende' rol handhavers. Meedenken met de ondernemer. • De handhavers denken mee, onder andere kijken of naast het erf ook samen met de agrariërs de sloot en slootkanten bekeken kunnen worden.
5. kringloopgedreven • Instrument	• Ondersteunen: Kringloopwijzer en biodiversiteitsmeter valideren. • Kringlooplandbouw: Visie LNV Als leidraad. De agrariër zit aan het roer en vraagt kennis en kunde aan Delfland daar waar het gaat om waterkwaliteit te kunnen meten en verbeteren. • Samenwerken waar gevraagd met marktpartijen om maatschappelijke waarde waterkwaliteit verder te verankeren.

NB – aannames en mogelijke gevolgen

De invloed en impact van de agrarische bedrijfsvoering op de waterkwaliteit – lokaal water en in de KRW-waterlichamen – is complex. Via de bronanalyses en de daaropvolgende Joint fact finding krijgen we – met elkaar- steeds meer inzicht en overzicht. Het scenario dat alle agrarische ondernemers via de kringloopwijzer een gesloten mineralenkringloop laten zien terwijl de waterkwaliteitsnormen (nog) niet gehaald worden is een denkbaar scenario.

Er zal dan verder gekeken moeten worden of de gestelde normen haalbaar zijn, zo ja hoe en in hoeverre agrarisch ondernemers daar een bijdrage aan kunnen leveren.

b. Communicatie (gaat onderdeel uitmaken communicatie-strategie Programma chemie)

○ **Bestuurlijk**

Agenderen voortgang, knelpunten en successen Bestuurlijk overleg LTO Delflands Groen, Agrarisch Collectief Midden-Delfland en Agrarische Natuurvereniging Vockestaert. Ook tijdens bestuurlijk overleg gemeenten Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp en Lansingerland wordt agrarisch waterbeheer geagendeerd en actief op concrete samenwerking aangestuurd

○ **Doorlopend**

Met gemeenten en andere partijen in het werkgebied worden actief en blijvend geïnformeerd en betrokken. Waar nuttig en noodzakelijk wordt hen gevraagd om hun medewerking. Omgekeerd blijven wij betrokken bij hetgeen zich in ons werkgebied afspeelt bij de verschillende gebiedspartijen.

○ **Be good and tell it**

Er wordt actief gecommuniceerd over bijeenkomsten en activiteiten. Zowel via traditionele media (vakbladen) als nieuwe media (facebook en twitter). Communicatie is altijd dienend zijn aan doel. Omdat alle initiatieven agrarisch waterbeheer samenwerking betreft, wordt de communicatie met de betrokken samenwerkingspartners afgestemd. Alle betrokken partijen worden uitgenodigd, nodigen elkaar uit ervaringen, successen, wetenswaardigheden te delen. Visualiseren van activiteiten en resultaten zal vaker ingezet worden. Ook daar blijft gelden dat het een middel is en de gekozen vorm bij moet dragen aan resultaat, belang en doel van ieder van de betrokken partijen. Uitwisseling (vice versa) met andere waterschappen, lto-afdelingen en andere belanghebbende en geïnteresseerden wordt geïntensiveerd.

Delft, 14 december 2018